



CRISTELLA-WEEKEND TE BORNERBROEK 30 OKTOBER – 1 NOVEMBER 2009

Marian Jagers¹ en Hermien Wassink²

met bijdrage van Nico Dam (kader)

¹ Reelaan 13, 7522 LR Enschede

² Wiersseweg 22, 7261 AB Ruurlo

Jagers, M. & Wassink, H. 2010. The Aphyllophorales weekend of October 2009. *Coolia* 53(2): 101–108.

The Aphyllophorales working group “Cristella” met over the weekend of 30 October – 1 November 2009 in Bornerbroek (Prov. of Overijssel). We give an impression of the weekend and of the highlights found.

Het Cristella-weekend vond deze keer plaats in Bornerbroek in de buurt van Almelo. Het NIVON-huis “De Krikkenhaar” beschikt over een grote ruimte, waar de microscopen konden worden opgesteld. Door de beheerders werden we gastvrij onthaald. Ook Twente ontkomt niet aan verstedelijking. Het ene na het andere bedrijvenpark verrijst en steden dijen naar alle kanten uit. Maar in vergelijking met veel andere delen van Nederland is Twente nog rijk aan natuur. Je vindt er bossen, heidevelden en veengebieden, boerderijen, met houtwallen omzoomde akkers en weilanden, soms gelegen in een glooiend landschap. Er zijn zelfs nog zandpaden te vinden die de snelheid van je auto aanzienlijk beter afremmen dan welke drempel op de verharde weg dan ook. In Twente vind je ook diverse landgoederen. Een van de bekendste is het “Landgoed Twickel” bij Delden. De oudste vermelding dateert uit 1347, het jaar waarin Herman van Twickelo er zijn eerste bezit kocht. Door de eeuwen heen is het bezit flink uitgebreid, ook met grondgebied ver buiten Twente. Het landgoed is steeds familiebezit geweest en werd in 1953 overgedragen aan “Stichting Twickel”, die nu

Figuur 1. Kasteel Twickel. (Foto: Marian Jagers)



zorg draagt voor het beheer. Op het landgoed, bij Delden, ligt het bijzonder fraaie kasteel “Twickel”. De tuinen en het park er omheen vormen een reisdoel voor veel dagjesmensen. Van de beheerder van de bossen kregen we toestemming om met de werkgroep diverse gebieden te bekijken.

De Haar (kilometerhok 247 × 477*)

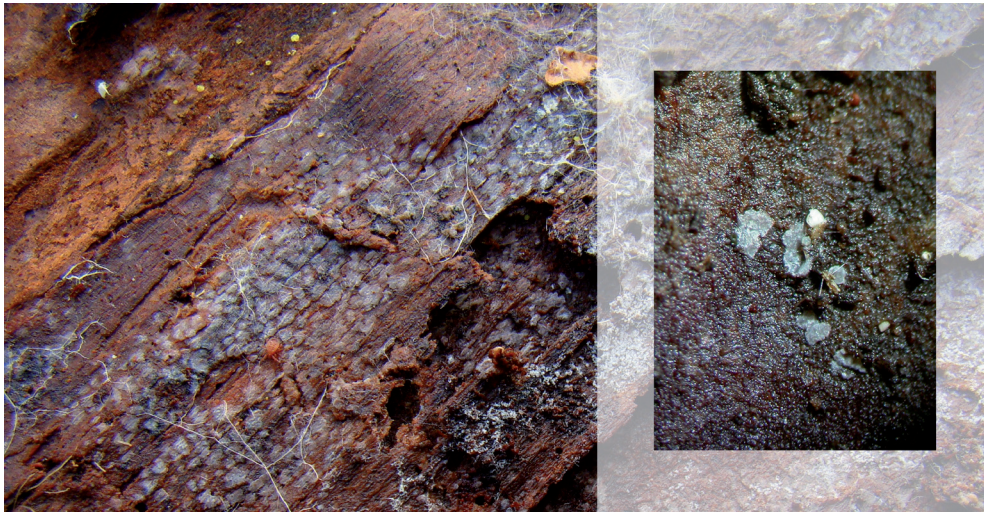
Op vrijdagmiddag konden de 22 deelnemers vanaf 13.00 uur terecht in Krikkenhaar. Het was mooi weer en nadat alle bagage naar binnen was gesjouwd, vertrokken we voor een eerste excursie. Het gebied aan de noordoostkant van het landgoed bij Delden bestaat uit gemengd bos op arme zandgrond. Vooral in de percelen waar alleen naaldbomen groeien, was veel dood hout te vinden. Soms werd direct een soortnaam geroepen tegen de korstzwammen op dat dode hout en natuurlijk waren er ook enkele discussies. De meeste korstjes, ascotjes en ander klein spul verdwenen echter in doosjes waar ze in de loop van de avond weer uit tevoorschijn kwamen om te worden gedetermineerd. Tussen de algemene soorten bleken ook aardige vondsten te zitten, zoals *Phlebia subcretacea* (Smalspooraderzwam), een dun grijs korstje met smalle worstvormige sporen van $6-7 \times 1,3-1,8$ µm en *Tulasnella violea* (Lila waaszwam), een mooi lila gekleurd veegje op de binnenkant van de bast en op het kale hout. Kijkend door de microscoop vallen de ver buiten het hymenium uitstekende cystiden met bolvormige kop van *Hyphoderma capitatum* onmiddellijk op. Je kent het beeld uit de boeken maar het is toch een verrassing om ze in het echt te ontdekken. Enkele ascomyceten: *Ascocorticium anomalum* (Denneschorsvlekje), *Cordyceps longisegmentis* (Grootsporige truffelknotszwam) en *Eriopeziza caesia* (Krentenpap spinragschijfje) die, dankzij de voortdurende aandacht die Stip Helleman voor dit schijfje vraagt, steeds vaker wordt herkend.

Elbertsbosch (kilometerhok 243 × 476)

Op zaterdagmorgen bezochten we het Elbertsbosch dat iets ten westen van Delden ligt. Het gebied behoort tot een van de oude boskernen van Twickel. In dit gemengd bos op vochtige, vruchtbare bodem groeien veel oudere bomen. Ook hier was gekapt en er waren meerdere,



Figuur 2. *Tulasnella violea* (Lila waaszwam). (Foto: Hermien Wassink)



Figuur 3. *Ascocorticium anomalum* (Denneschorsvlekje). (Foto links: Hermien Wassink, foto inzet rechts: Stip Helleman)

grote open ruimtes ontstaan waar het bos nu de kans krijgt om zich op natuurlijke wijze te verjongen met inlandse soorten. Er was veel hout blijven liggen, ondermeer enkele enorme beukenstammen. Bijzondere soorten troffen we er niet op aan, maar de grote hoeveelheid vruchtlichamen en de kleurenpracht dwongen ieders bewondering af. Prachtige groepen *Phlebia radiata* (Oranje aderzwam), *Stereum hirsutum* (Gele korstzwam), *Trametes hirsuta* (Ruig elfenbankje) en *Leucogyrophana romellii* (Weke aderzwam) waren een lustobject voor de fotografen. Elders in het bos wachtte de deelnemers wel een verrassing. In een spleet van een staande den groeide een crèmekleurige, sponsachtige zwam. *Sparassis crispa* (Grote sponszwam)? Maar dat is een soort die op wortels van bomen groeit. De zwam hield de gemoederen een tijdje bezig waarna Joost Stalpers materiaal mee nam om dit verschijnsel tot op de bodem uit te zoeken. Hoewel het onderzoek nog liep toen het verslag bij de redactie werd ingeleverd, gaat Joost er op grond van voorlopige resultaten vanuit dat het inderdaad *S. crispa* is. Het was dan wel een rare groeivorm maar bij parasieten is dat niet ongevoen.



Figuur 4. *Sparassis crispa* (Grote sponszwam) op den. (Foto: Joost Stalpers)





Het Asbroek (km hok 248 × 468*)

In het begin van de middag reden we naar het Asbroek bij Beckum. Ook dit is eigendom van Twickel. Het zuidelijke deel van het gebied ligt op rijke beekgronden en is reservaatbos. De natuur kan er ongestoord z'n gang gaan. In de berm van de weg staan een paar reusachtige beuken, Apostelbomen genoemd. Apostelbomen ontstaan door in een plantgat 12 jonge boompjes te planten en ze daarna met een stuk touw of staal met elkaar te verbinden. De stammetjes vergroeien met elkaar binnen enkele jaren tot één boom met een dikke stam en 12 grote takken (de apostelen).

We baanden ons vervolgens een pad door de aan de bosrand uitbundig groeiende hulst en kwamen in een meer open deel van het bos terecht dat wel wat weg heeft van een oerbos. Er groeien ondermeer oude eiken en beuken, hazelaar en hulst. De meest in het oog springende ondergroei bestaat uit varens en Klaverzuring. Verspreid liggen diverse dode stammen waarvan er veel voor een groot deel begroeid zijn met mos. Hier vonden we o.a. *Hyphoderma roseocreum* (Blozend harskorstje), *Sistotrema oblongisporum* (Grijze urnkorstzwam), *Eutypa spinosa* (Stekelige korstkogelzwam) en *Biscogniauxia nummularia* (Ruwe korstkogelzwam). *Phlebia rufa* (Porieaderzwam), een algemeen voorkomend korstje, liet zich in allerlei gedaantes zien. Van creme-gelig tot groenig of roodbruin. Het merulioïde/poroïde hymenium in combinatie met de knotsvormige cystiden (te vinden in groeirand en trama),

Figuur 5. *Leucogyrophana pinastri* (Getand plooivlies). (Foto: Anneke van der Putte)



zijn bij twijfel goede kenmerken voor een zekere determinatie.

Op zaterdagavond werd er, zoals gebruikelijk, tijd besteed aan de organisatorische kant van Cristella en dankjes. Wat boffen we met Johan, die de boodschappen doet en er voor zorgt dat het ons aan niets ontbreekt. Zelfs is er een eitje bij het ontbijt op zondagmorgen. En met Grieta die, steeds weer, de gevonden soorten onverstoordbaar op een totaalijst weet te krijgen.

Het Nijreesbos (km hok 242 × 483*)

De voor zondagmorgen voorspelde regen bleef uit. Nadat alle spullen weer waren ingepakt en de kamers schoon achtergelaten, bezochten we het Nijreesbos. Dit gemengd bos op leemgrond ligt op slechts enkele kilometers van het Nivonhuis en is eigendom van de Graaf van Rechteren. Het grafelijk huis, "Huize Almelo", ligt in Almelo zelf. Evenals "Twickel" is het een van





Figuur 6. *Phlebia rufa* (Porieaderzwam) (boven) en *Phlebia radiata* (Oranje aderzwam) (onder) broederlijk bijeen. (Foto: Hermien Wassink)

oudsher bekend landgoed. De eigenaar en zijn vrouw namen de moeite om te komen kijken en Joost en Dora Stalpers voorzagen het echtpaar van allerlei informatie over het wel en wee van hun bomen. Het bos is voor publiek geopend maar tot laat in de ochtend was het opvallend stil. Ook onze groep deed het rustig aan en nam, in een met mos bedekt sparrenperceel, uitgebreid de tijd om de vruchtlichamen van algemene soorten te bekijken. Van *Phaeolus schweinitzii* (Dennevoetzwam) stonden er opvallend grote, volgroeide vruchtlichamen. De onderzijde van diverse stammetjes was bedekt met *Serpula himantoides* (Dakloze huiszwam) in alle stadia van ontwikkeling. Sommige korstjes verschuilen zich echter en zijn met het blote oog niet waarneembaar. Ze worden slechts bij toeval ontdekt tijdens microscopisch onderzoek. Zo werd *Tulasnella albida* (Witte waaszwam) aangetroffen in het vruchtlichaam van *Botryobasidium obtusisporum* (Stompsporig trosvlies).

In totaal werden er over 4 verschillende gebieden 372 verschillende soorten gevonden:

	Twickel, De Haar	Twickel, Elbertsbosch	Twickel, Asbroek	Van Rechteren, Nijreesbosch
Agaricales	90	114	64	81
Aphylophorales	51	64	44	35
Ascomyceten	14	22	22	13
Gasteromyceten	3	7	5	3
Myxomyceten	1	2	2	-
Phragmobasidiomyceten	8	7	4	5
Totaal per gebied	167	217	141	137





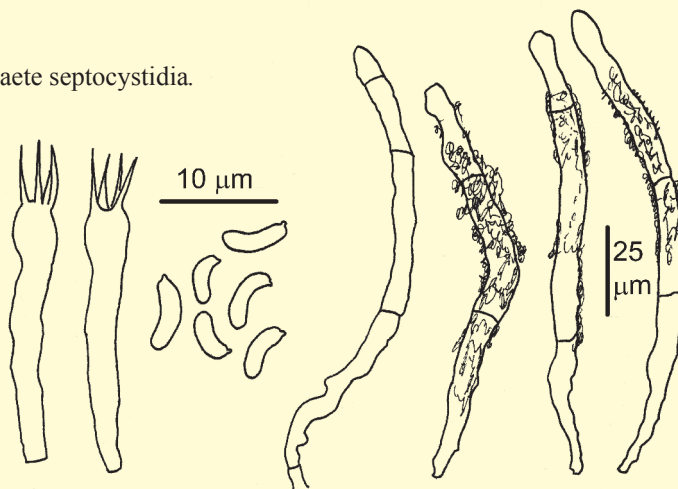
Candelabrochaete septocystidia in het Asbroek (Nico Dam)

Bij een bos dat “broek” in de naam heeft denk ik al gauw aan nat terrein, maar dat was hier niet aan de orde. Het Asbroek is een niet door paden ontsloten oud loofbos op vrij droge, humeuze bodem. Een prachtig bos, met veel staande en liggende oude bomen. Al vrij in het begin stuitte ik op een al sterk verrot stuk stam van wat ooit een heel dikke beuk moest zijn geweest. Het was duidelijk dat onderop dat stuk hout wel de prachtigste, of in ieder geval zeldzaamste, korstjes moesten zitten, dus die stam zou koste wat het kost worden omgekeerd. Na enig gevloek en een verrekte schouder moest ik dat plan opgeven. Gelukkig was er niemand in de buurt om “meelevend” commentaar te geven. Het arme korstje dat bovenop in een holte van het rotte hout zat moest het ontgelden, en belandde als een legpuzzel in de verzameldoos. Maar het zag er al wel een beetje gek uit, leek wel wat op *Phlebia rufa*, maar helemaal niet wasachtig en opvallend behaard.

Beschrijving *Candelabrochaete septocystidia* (Burt) Burdsall

Vruchlichaam resupinaat (= plat op het substraat liggend), vrij dik, met wat bobbelig, onder de loep duidelijk behaard, oppervlak, dof bruinig oranje, met een wit wollige randzone. Sporen gebogen cilindrisch, ongeveer $4 \times 1,5 \mu\text{m}$, glad. Basidia slank clavaat met lange, spitse sterigmen, 4-sporig. Cystiden heel opvallend, tot ongeveer $200 \times 8 \mu\text{m}$, buisvormig, regelmatig gesepteerd, deels bedekt met gelig, hars-achtig materiaal. Geen gespen gezien.

Figuur 7. *Candelabrochaete septocystidia*.
(Tekening: Nico Dam)



Het bleek dus om *Candelabrochaete septocystidia* te gaan, een soort die pas sinds kort uit ons land bekend is. In de Standaardlijst van Vlaanderen (Walley & Vandeven, 2006) heeft hij de (voorlopige) Nederlandse naam Vlekkenfluweelkorstje gekregen; waar die vlekken zouden moeten zitten is me niet duidelijk. Met de gebruikelijke determinatieliteratuur (Corticaceae of North Europe, Nordic Macromycetes 3) kom je uit op *Phanerochaete*





Figuur 8. *Candelabrochaete septocystidia*. (Foto: Nico Dam)

septocystidia. De soort is in 1984 omgecombineerd naar *Candelabrochaete* (Burdalls, 1984), maar dat heeft blijkbaar niet veel navolging gekregen. Recent is *Candelabrochaete* synoniem verklaard met *Odonticium* (Zmitrovich et al., 2006), en in Index Fungorum en MycoBank wordt onze soort dan ook als *Odonticium septocystidia* opgevoerd. Met de sleutel van Zmitrovich et al. kom je echter, op grond van de duidelijk geïncrusteerde, iets dikwandige cystiden, fijn uit bij *Phanerochaete*, en niet bij *Odonticium*. Lastig. Ik houd het maar bij de naam uit onze Nederlandse soortenlijst, maar of die de volgende Standaardlijst zal halen moet nog maar blijken.

De korte zoektocht op internet die bovenstaande naamsveranderingen opleverde, bracht ook een serie sites met verspreidingsgegevens aan het licht. *Candelabrochaete septocystidia* blijkt in ieder geval ook in Oostenrijk, Zwitserland, België, Duitsland, Engeland en Zweden gevonden te zijn. Daarnaast is de soort ook van verschillende lokaties in Noord-Amerika bekend, en de type-collectie komt uit Jamaica. Een wereldburger, blijkbaar, of een soortencomplex.

Literatuur

- Burdalls, H. H., 1984. The genus *Candelabrochaete* (Corticiaceae) in North America and a note on *Peniophora mexicana*. Mycotaxon 19: 389–395.
- Walley, R. & Vandeve, E. (red.), 2006. Standaardlijst van Basidiomycota en Myxomycota van Vlaanderen en het Brussels Gewest. Rapport INBO.R.2006.27. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Zmitrovich, I. V., Malysheva, V. F. & Spirin, W. A., 2006. A new morphological arrangement of the Polyporales. I. Phanerochaetinae. Mycena 6: 4–56.



Figuur 9. Lunchpauze tijdens een van de tochten rond Bornerbroek. (Foto: Roeland Enzlin)

Met dank aan dhr. G.J. Roelofs, beheerder bossen en natuurterreinen van Twickel, en aan Graaf van Rechteren van het landgoed te Almelo voor het verlenen van toegang tot en het verstrekken van informatie over de bezochte gebieden.

Algemene literatuur

- Arnolds, E., Kuyper, Th.W. & Noordeloos, M.E. (red.) 1995. Overzicht van de paddestoelen in Nederland. NMV.
- Breitenbach, J. & Kränzlin, F. 1984–1986. Pilze der Schweiz. Band 1 & 2, Verlag Mykologia, Luzern.
- Dam, N., Kuyper, Th.W. & Dam, M. 2006. Basisboek Paddenstoelen. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Eriksson, J. et al. 1973–1988. The Corticiaceae of North Europe Vol.1–8. Fungiflora, Oslo.
- Hallenberg, N. 1985. The Lachnocladiaceae and Coniophoraceae of North Europe, Fungiflora, Oslo.
- Hansen, L. & Knudsen, H. 2000. Nordic Macromycetes Vol. 1 Ascomycetes. 1997. Vol. 3 Heterobasidioid, Aphyllophoroid and Gastromycetoid Basidiomycetes. Nordsvamp.
- Jülich, W. & Stalpers, J.A., 1980. The resupinate non-poroid Aphyllophorales of the temperate northern hemisphere. North-Holland Publ. Co. Amsterdam.
- Köljal, U. 1996. *Tomentella* (Basidiomycota) and related genera in Temperate Eurasia. Fungiflora, Oslo.
- Kriegelsteiner, G.J. 2000. Die Grosspilze Baden-Württembergs, Band 1 & 2. Ulmer Verlag, Stuttgart.
- Nannenga-Bremekamp, N.E. 1974. De Nederlandse myxomyceten. KNNV, Utrecht.
- Neubert, H., Nowotny, W. & Baumann, K. 1993–1995. Die Myxomyceten Deutschlands. Band 1 & 2. K. Baumann Verlag, Gomaringen.
- Roberts, P. 1994. Globose and ellipsoid-spored *Tulasnella* species from Devon and Surrey, with a key to the genus in Europe. Mycol. Res. 98: 1431–1452.
- Ryvarden, L. & Gilbertson, R.L. 1993–1994. European Polypores. Vol 1 & 2. Synopsis Fungorum 7. Fungiflora, Oslo.

